

Владимир З. Ђурић*
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за француски језик и књижевност

Оригинални научни рад
УДК 821.133.1.09-31 Лоти П.
Примљено 31. 1. 2017.

РОМАНТИЧАРСКИ ЕГЗОТИЗАМ У РОМАНУ *РАЗОЧАРАНЕ ПЈЕРА ЛОТИЈА*¹

Рад испитује различите видове егзотизма који се могу уочити у роману *Разочаране (Les Désenchantées)* француског писца Пјера Лотија. Лотијев опус чини велики број романа инспирисаних егзотизмом са свих меридијана света. Наш циљ је да покажемо све богатство и разноврсност књижевно-уметничког егзотизма тог аутора позивајући се на само један роман који за декор има Лотијев омиљени град: Истанбул. У том истраживању користили смо имаголошки и компаративни приступ који најбоље одговарају предложеном садржају. Поред романтичарског егзотизма, испитујемо и одлике Лотијевог еротизма и егоизма који су у тесној вези са његовим крупним „искорацима“ у Оријент. Затим анализирамо однос књижевности и стварности, то јест фикционалног и реалног који су увек испреплетани и тешко разлучиви. Најзад, Лотијевом егзотизму супротстављамо „контраегзотизам“ његових јунакиња које „крупним корацима“ иступају на Запад и тако добијамо једну комплексну слику у двоструком огледалу: Исток виђен „на лицу места“, али кроз призму западног романтизма (Лотијева пројекција) и Запад виђен очима Истока, опет кроз књижевно-уметничко и културно посредовање западног романтизма (пројекција Лотијевих јунакиња). Тиме смо са имаголошког аспекта приказали вишестепеност и полифоност књижевних и културних појава које настају у сталном процесу културне медијације.

Кључне речи: егзотизам, романтизам, слике Истока и Запада, књижевност и стварност, имагинација, романескна фикција, Пјер Лоти.

Увод

Познато је колику су пажњу писци француског и уопште европског романтизма поклањали егзотизму, то јест путовањима – колико реалним толико и имагинарним – по удаљеним земљама

* vladimir.djuric@filfak.ni.ac.rs

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта *Романистика и словенски језици, књижевности и културе у контакту и дисконтакту* (бр.81/1-17-8-01) који финансирају АУФ (Agence universitaire de la francophonie) и Амбасада Републике Француске у Србији (Ambassade de France en Serbie).

Истока и прекоокеанског Запада. Тако Теофил Готје (Théophile Gautier) егзотизам види као дистинктивно обележје романтизма и разликује његова два типа: први је онај у простору где посебно издваја Америку као тада још чист, примитивни извор песничког надахнућа који је афирмисао Шатобријан (François René de Chateaubriand), а други је „егзотизам у времену“, дакле имагинарни егзотизам „временова“ који оживљава прохујале епохе, а пре свих готски средњи век карактеристичан за дух романтизма (ПЕТИ 1968: 160).

Посебно место на географској „егзотичној“ мапи поред Америке свакако заузима Оријент као прекретница култура и цивилизација и као омиљени алтеритет у песничкој имагинацији романтичара: довољно је да поменемо само Игоове (Victor Hugo) *Оријенталке (Orientales)* и низ путописних текстова које су нам са својих стварних, измишљених и имагинацијом преобликованих путовања са Блиског истока оставили Шатобријан, Ламартин (Alphonse de Lamartine), Нервал (Gérard de Nerval), Флобер (Gustave Flaubert), Готје и многи други културни посленици. Ламартин ће се толико поистоветити са Оријентом, кога често назива „отацбином своје имагинације“, да ће чак устврдити да се родио „оријенталан“ и да ће као такав умрети. Ова изјава не звучи претерано ако се има у виду контекст романтичарске епохе: иако живо присутан и у претходним столећима, оријентални егзотизам ће досегнути свој пун израз управо у романтизму који у Оријенту, његовим страстима, суровостима и мистеријама, види не само неисцрпне изворе нове инспирације, већ и савршен контрапункт наметљивом разуму и прогресу, тим мрским тековинама „јеретичког“ XVIII века. Запад је одувек мислио, писао и сневао о Истоку као о свом изврнутом лику у издубљеном огледалу. Та ментална слика, та западњачка друштвена уобразиља о Оријенту никад јаче није пројектована него у времену најватренијег романтизма (*le romantisme flamboyant*) када је вера у поетску и романескну илузију такав измаштан Оријент учинила *истинитим*.

Егзотизам, еротизам и егоизам Пјера Лотија

Иако хронолошки не спада у еру ватреног романтизма, књижевни рад Пјера Лотија (Pierre Loti, 1850–1923) поседује све његове

кључне одлике. Крајем XIX и почетком XX века на француској књижевној сцени поново расте интересовање за романтичарску поетику и естетику и то пре свега у позоришту, у комадима Едмона Ростана (Edmond Rostand), Франсоа Копеа (François Coppée), Жана Ришпена (Jean Richerpin) и других. У књижевно-уметничкој прози тог периода издваја се стваралаштво Пјера Лотија који се сматра најбољим француским писцем романтичне егзотике уопште. Лотијев егзотизам оживљава најразличитија поднебља у којима је боравио: Турска, отаџбина Лотијеве имагинације, узета је за декор у романима *Азијада* и *Разочаране*, затим ту су полинезијска Океанија (*Парау*, *Лотијева женидба*), Африка (*Роман о једном спахији*) и Јапан (*Госпођа Хризантема*). У питању је један „екстремни“ егзотизам који није био толико познат првим романтичарима и који је за савременог читаоца, Лотијевог савременика, имао драг новине. Поред тога, „за разлику од својих претходника, који су само повремено ишли на далека путовања, Лоти је путник и по своме позиву и по своме темпераменту. Он је сав свој живот провео у лутањима далеким поднебљима у којима је тражио лека својој чамотињи“ (НОВАКОВИЋ 1981: 284). Другим речима, Лоти је своју „грешну меланхолију“, своју *mal du siècle* лечио хипертрофираним егзотизмом проживљеним и кроз животно искуство и кроз књижевну фикцију. Он је типични „Лутајући Јеврејин“ (*le Juif Errant*)² који свој идентитет проналази и гради у сталном доживљавању удаљених алтеритета са којима тежи *да се поистовети*, за разлику од неких славних претходника који имају отклон од другости: „...колико је Шатобријан мрзео Турке толико их је Лоти волео... он ће чак бити један од оних који су највише заступали турске интересе“ (ТОДОРОВ 1994: 298). Док је Шатобријан одбијао и помисао да научи језик народа у чијој земљи борави или да се изује, скине шешир или поклони према обичају земље домаћина, Лоти у свакој страниој земљи има жељу да се заувек настани, „да се прилагоди менталитету и обичајима њених људи, да склопи пријатељство и нађе љубав, чак се и облачи као урођеници“ (НОВАКОВИЋ 1981: 284).

² Андре Лери, јунак романа *Разочаране*, говори о свом „расејању“ по свим народима и „номадизму“ по читавој земљи („... éparpillé chez tous les peuples... nomade sur toute la terre“).

Поред егзотизма, други битан елемент Лотијевог живота и књижевног дела јесте еротски однос који прави или фиктивни Лоти из романа успоставља са неком лепом оријенталком. То је Лотијева романескна инвенција, итеративни проседе у његовим романима где је егзотизам нужно обележен еротизмом. Како примећује Тодоров (1994: 303), та два елемента су међузависни односом нужности (јер само жена странкиња може пробудити еротску жељу код Лотија) и односом сличности (протагониста романа воли дотичну земљу као што воли странкињу). Лоти је хедониста, незајажљиви епикурејац који све подређује чулима, уживању и проводу, његове пустоловине су у служби ефемерних љубавних заноса и чистог задовољства, јер „човек увек треба да зачини најбоље што може тако безукусни оброк што нам га живот пружа. [...] Не постоји Бог, не постоји морал, не постоји ништа од свега онога што су нас учили да поштујемо; постоји живот који пролази и од кога је логично тражити да нам пружи што је могуће више уживања“, пише Лоти у роману *Азијада* (ТОДОРОВ 1994: 298). Дакле, Лотијев егзотизам је обојен епикурејско-сензуалистичком филозофијом која у Лотијевом случају прилично егоистички експлоатише алтеритет у циљу испуњења својих животних и романескних потенцијала. И док је горенаведена Шатобријанова оријентофобија отворена и неприкривена, Лотијева оријентофилија је у најмању руку са два лица, јер постаје бескрупулозна у служби облапорног идентитета: када му љубав буде узвраћена и када се страсти распламсају, Лотијеви јунаци остављају уцвелене драгане *разочаране* и изгубљених илузија, док они, гоњени жељом за сталном променом, даље настављају своју егзотично-еротичну авантуру. Отуда се и егзотизам и еротизам Пјера Лотија могу посматрати у функцији његовог егоизма.

Лотијев егоизам се можда најбоље потврђује у посвети за роман *Госпођа Хризантема* где стоји да су три главна јунака његовог дела „Ја, Јапан и Утисак који је та земља на мене оставила“: дакле „ја“ – егоизам, „Јапан“ – амалгам егзотике и еротике опет у служби „ја“ и најзад трећи елемент „Утисак“, један осведочени импресионизам и субјективизам у књижевном приступу. Тако Цветан Тодоров (1994: 299) закључује да сва Лотијева дела (око двадесетак романа) имају једну заједничку црту, а то је да је он *заиста* боравио у земљама које описује, да су његове књиге плод

тих боравака, али да те (стварне) земље не улазе у оно што је написано: „читалац открива само пишчев утисак о њима, само пишчеву субјективну реакцију. Лотијеве књиге не обмањују читаоца, јер писац не тежи да му саопшти какве су стварно те земље; он у њима жели само да искрено опише утисак који су оне произвеле у његовој души.“

У предговору за роман *Разочаране* који је предмет нашег рада, Лоти подвлачи да је та прича у целости измишљена и да би се само губило време у потрази за правом Џенаном, Зејнеб и Мелек, или Андреом Леријем (који је свакако Лотијев литерарни двојник), јер они никада нису постојали. И заиста, читајући *Разочаране*, ми смо преплављени његовим *утисцима*, уживамо пре свега у бајковитом сликању Цариграда и његових предела у раскошном стилу првих романтичара, волимо чулну опијеност главног јунака Лерија који са узбуђењем ишчекује и планира тајни сусрет са женама у чаршафу.

Књижевност и стварност

Међутим, заједно са романтичарском фикцијом Лоти је у свом предговору открио и једну социолошку реалију са почетка XX века у пропадајућем Османском царству, а то је висока интелектуална култура нових Туркиња која је свеprisутна у харемима, као и душевна патња која из ње произлази и то је *једино стварно* у роману, изричит је Лоти (1906: 6). Наиме, та патња се јавила као резултат наглог културног и интелектуалног развитка и то према западним књижевним и културним обрасцима који су несрећним девојкама донели висок ниво критичке свести, али и идеализма, у свету који још није био сазрео за тако корените промене. Роман *Разочаране* управо говори о њиховим разбијеним илузијама које је у стварности делом креирао и романтичарски егзотизам самог Лотија.

Мелек, једна од главних јунакиња романа *Разочаране*, метафорично говори о догматској уснулости турских жена поредећи је са сном Валкире у подземљу и успаване лепотице у шуми: „ви, Муслиманке, спавате већ вековима тако мирним сном, под плаштом традиције и догми! Али изненада је зли чаробњак, дух Запада дошао до вас и разбио ту љупку илузију, и ви се све у исто време

будите...“³ (ЛОТИ 1906: 184–185). „Зли чаробњак“ је метафора за европску културу и цивилизацију која је, на челу са тековинама француске књижевности и културе, дубоко захватила тадашњи муслимански свет. У ствари књижевна фикција и културна идеологија са Запада унеле су пометњу у традиционалне вредности и светоназоре код образованијих Туркиња и тако покренуле ланац промена у престарелом друштвеном уређењу одневши своје прве жртве међу еманципованим женама. Тај судар идеје и идеологије, књижевности са Запада и стварности са Истока, дакле судар два цивилизацијска алтеритета у једној специфичној интеркултурној средини приказан је са трагичним исходом у роману *Разочаране* Пјера Лотија.

Ми ћемо у наставку сагледати два суштинска вида егзотизма који је у тесној вези са горенаведеним интеркултурним превирањима. Најпре ћемо описати Лотијев егзотизам као „искорак на Исток“, а затим и егзотизам његових јунакиња који је својеврсни „искорак на Запад“. Књижевна фикција и историјска стварност постају неразлучиви у том интеркултурном преплету.

Лотијев егзотизам у роману *Разочаране*

Као што смо поменули, Лотијев егзотизам је у тесној вези са његовим еротизмом и у центру је његовог романескног изражавања. Уживање у питорескним истанбулским пејзажима као и у чарима његових мистериозних лепотица увек је изнад свих осталих могућих преокупација. На пример, три младе Туркиње са којима се Андре Лери *alias* Пјер Лоти тајно састаје наручују му, то јест моле га у неколико наврата да напише књигу о њима у нади да ће то отворити пут њиховом избављењу. Међутим, Лотијев Лери, тај „занесени Рене“, иако обећава, не жури много с тим подухватом, већ дане проводи забринут да ли ће пре свог коначног одласка у Француску успети да види Џенанине очи које ова тако вешто крије испод вела и то је оно што га тишти: „Али тај вечни црни вео на лицу младе жене задавао му је опсесивну бол (*un malaise obsédant*) и нарастајућу патњу, како се све више везивао за њу. Ах, само кад би сазнао шта се крије испод! Само на тренутак кад би уграбио

³ Сви преводи са француског су наши уколико није другачије назначено.

изглед те сирене небеског гласа да га заувек уреже у своје сећање!“ (ЛОТИ 1906: 281). Дакле, сав егзотизам и еротизам Лотијевог јунака резимиран је у поетици скривеног погледа до кога он све време жели да продре. У тој ексцесивној понесености и егоизму, он заборавља на потребе других: обећање да ће написати књигу о тешком положају и патњи савремене Туркиње само је изговор зарад даљег тајног састајања са интригантним оријенталкама. Ипак, *прави* Лоти ће извршити свој задатак и објавити *Разочаране* убрзо после својих истанбулских пустоловина (1906).

Свакако најразвијенији делови романа јесу они где Лоти минуциозно слика своју имагинарну фреску Истанбула и његових предела. Кварт Ејуб (Eyoub) у самом врху Златног рога био је Лотијево омиљено и готово свето место (*recoin d'élection*) још од романа *Азијада*, место на коме су се заувек укрстиле његове интимне успомене са романескном фикцијом. Тако је Ејуб и у роману *Разочаране* главно место тајног састајања са младим Туркињама, а како и не би кад представља савршен романтички и егзотички декор: окружен гробљима и дамијама стреловитих минарета, са величанственим надгробним споменицима и стелама у златним арабескама, под меланхоличним плавим небом, у бујном зеленилу дивљих цветова и густих алеја које засвођују прилазе, све је то Ејуб чинило бајковитим местом са кога се тек пружао видиковац на град из *Хиљаду једне ноћи*. Лоти признаје да су бројни византијски цареви, а касније калифи и султани вековима радили на томе да овај град добије јединствено обележје чудесности, али ипак је сама природа та која се човеку открива као јединствено светилиште и место прве духовности: „... било је и чемпреса старих четири стотине година чија су стабла попут црквених стубова, боје камена, а тамне крошње су се свуда успињале ка том дивном небу попут тавних звоника“ (ЛОТИ 1906: 145, 148). Овде је источњачки егзотизам у служби једне општије симболике чији извор налазимо у Бодлеровој (Charles Baudelaire) поетици универзалних аналогичности, тачније вертикалних сагласја између телесног и духовног, материјалног и нематеријалног, видљивог и невидљивог. Аналоган је и имаголошки аспект између Лотијеве визије и Бодлерове слике дате у чувеној песми *Сагласја* (*Correspondances*): *природа је храм* кога подупиру *живи стубови* (стабла чемпреса попут *црквених стубова*) који чине *шуму симбола* (крошње чемпреса попут *тамних звонара*).

Колико је Леријев оријентални ентузијазам срастао са његовим личним идентитетом можда најбоље говори следећи одломак: „Није било никакве потребе подсећати Андреа да стави фес кад иде на Ејуб, јер сећајући се прошлости, он никад не би пожелело да се појави другачије у тој четврти која је била *његова*“ (ЛОТИ 1906: 141, курсив В.Ђ.). Дакле, као што је већ речено, Лери-Лоти је оријенталац од главе до пете, он се поистовећује не само са менталитетом страног народа, већ сасвим природно облачи традиционалну ношњу и поштује обичаје које је безрезервно *усвојио*. За Лотија егзотизам није само „искорак у страну“, већ његов *modus vivendi* који у потпуности одговара аутентичним захтевима његовог унутрашњег бића. Ролан Барт говори о тактичкој и етичкој димензији Лотијеве травестије из романа *Азијада* анализирајући лик фиктивног Лотија: „Поручник Лоти је фанатични трансвестит; он се костимира најпре из тактичких разлога (у Турчина, у морнара, у Албанца, у дервиша), а потом из етичких разлога: он жели да се преобрати и да постане Турчин у сржи, а то значи у оделу; реч је о проблему идентитета...“ (БАРТ 1972: 180).

Драж Лотијевог анантуризма не произлази само из његове незасите радозналости у откривању харема и сензуалности турских жена, већ он не би био замислив без опширних и често претераних питеореских детаља који красе готово сваку страницу романа. Другим речима, Лотијев егзотизам је у служби романескне интриге, јер радња је неуверљива без такозваног локалног колорита (*couleur locale*) о коме су толико водили рачуна сви романтичари. Али док се Виктор Иго ослањао пре свега на своју машту дајући у својим *Оријенталкама* имагинативне варијације бројних текстова његових егзотичких претходника (Шатобријана међу првима), дотле се Лоти напајао источњачким сањаријама на самом изворишту или „са лица места“, што његовом делу даје печат лично проживљеног искуства, поред уобичајеног литерарног посредовања коме је свакако и он био изложен. Отуда толика развијеност Лотијевог „фрескописа“ Истанбула, јер његов лични идентитет, иако иницијално гаскоњски, дубоко је срастао са историографском и фикционалном страном царског града.

Навешћемо само неке типичне романтичарске слике: у сутон над Босфором, разливају се зраци до пола залазећег сунца и преламају кроз мала прозорска стакла цариградских кућа тако да би

посматрач ненавикнут на ту оптичку варку поверовао да у унутрашњости кућа букти пламен (ЛОТИ 1906: 158); слика чувеног мореуза добија структуру музичке композиције, аутентичне оријенталне симфоније: „... легендарна чаролија Босфора развија се у постепеном и свечаном крешенду све до финалне апотеозе која наступа у моменту када се отвори пучина Мраморног мора“ (ЛОТИ 1906: 216); царски град живи у вечној садашњости, јер „и ове ноћи као и пре триста година, стари Стамбол спава у свом верском миру“ (ЛОТИ 1906: 209); Лоти не пропушта да до детаља опише домаће људе и њихове навике: „свуд по столицама и клупама пушили су и тихо разговарали сањари у турбанима док се чуло специфично шуштање из њихових наргила: жубор воде из бокала појачавао се са сваким новим увлачењем дима“ (ЛОТИ 1906: 198). Док је Шатобријан узвисивао *дух хришћанства* живописним евокацијама готске катедрале и њене инспиративне архитектуре, Лоти чини сличну ствар у истом маниру, али у промењеном контексту, јер сада је архитектура џамије предмет поетизације и дивинизације: у ноћи, под зрацима сјајне месечине, издижу се зидине мошеје *Султан-Фатих*

„... са једним јединим отвором: шиљатим луком од најмање тридесет стопа који пружа поглед на унутрашње двориште светиње... У плавичастој сребрини, сав округао, слободан и етеричан, месец се помаљао изнад фасаде те масивне земаљске грађевине... обасјавајући мало по мало и оне мудраце и побожне пушаче... мешајући се са свежом маглом са Мраморног мора... А два минарета забодена у небо чинили су се толико прозрачни и нематеријални под месечевим зрацима да вам се вртело у глави при погледу на њих, јер су у тој измаглици плавог сјаја изгледали увећани, лагани, нестални и нестварни“ (ЛОТИ 1906: 198–199).

Овде је присутан и „егзотизам у егзотизму“, тачније западни романтизам се нашао на самом изворишту, у колевци Истока, јер Лоти стилизује турски Оријент већ опробаним средствима европске романтичке књижевности (архитектонски лукови, месечина, магла) или како вели Барт (1972: 181): „егзотизам у егзотизму: Лотијев Оријент садржи моменте зиме, магле, хладноће: то је екстремна тачка нашег Оријента коју је укинуо модерни туризам.“

Уз то, занимљиво је истакнути и моменат када истанбулска егзотика снагом песничке имагинације и реминисценције враћа нашег Лерија-Лотија у завичај, то јест приводи га његовом првотном идентитету. Наиме, Андре Лери у једном тренутку види босфорске шуме Истанбула као слику свог детињства:

„И ти храстови, те удовице, та папрат црвенкасте и златне боје подсећали су га на *шуме родне Француске*, у толикој мери да су га одједном обузели *истоветни утисци као некада*, при крају дечјег распуста када је требало, баш у ово доба године, отићи са села где су се тако лепо играли под благим септембарским сунцем...“ (ЛОТИ 1906: 374–375, курзив В.Ђ.).

Дакле, искорак у страну најчешће значи и повратак у своје, само што је после тог плодног упознавања и усвајања алтеритета Лотијев идентитет постао „освешћенији“ и смислом племенитији него пре.

Егзотизам Лотијевих јунакиња

Од Лотијевог искорака на Исток комплекснији је само егзотизам његових јунакиња који је, разуме се, сам писац креирао. Егзотизам Џенане, Зејнеб и Мелек, три протагонисткиње романа, огледа се у њиховом великом искораку на Запад кроз језичку, књижевну и културну медијацију. Културна рецепција Запада на чаробном и уснулом Истоку може се сасвим добро пратити кроз животне прилике те три младе Туркиње.

Три беговске кћери имају собе и будоаре удешене до детаља према последњој париској моди („*on croirait une Parisienne chez elle*“), салоне *à la Louis XVI*, али оно што одступа од западњачког концепта јесу гвоздене решетке и дрвени кафези (*quadrillage de bois*) на прозорима који на ту чисту елеганцију бацају неку нелагоду, штавише затворску тескобу, као и натпис изнад кревета, на месту где би код нас стајало распеће, везен златном нити на зеленој кадифи – одломак из Мухамедове књиге (ЛОТИ 1906: 10–11). Лоти непрекидно подвлачи тај културолошки сукоб који не слути на добро. Џенана пише о свечаним баловима у страним амбасадама где плеше азијска свила *наших* бака тик уз мноштво париских хаљина, последње креације *ваших* модних мајстора, донете на Исток да засене Туркињице које су стране гувернанте учиниле Францускињама, Швајцаркињама, Енглескињама и Немицама, али које се и даље зову Хатица, Шереф, Фатма или Ајша (ЛОТИ 1906: 83). Улога страних, европских гувернанти била је пресудна у обликовању тих крхких идентитета: Џенанина госпођица Естер Боно, али и многе друге „мадмоазел“ и „мадам“ са којима младе беговице долазе у непосредан додир, посадиле су у њихова срца семе културе и културног уздизања које ће неконтролисано и

незауостављиво клијати и на крају нажалост донети горке плодове. Највише су им говориле о западном свету и његовим славним градовима о којима су оне стекле само површну представу (*image*) питајући се да ли *прави* Беч, Париз и Лондон могу произвести такав утисак лепоте и величанствености (ЛОТИ 1906: 57).

Затим, ту је и клавир уз музичке партитуре Баха (Johann Sebastian Bach), Бетовена (Ludwig van Beethoven), Глука (Cristoph Willibald Gluck), Франка (César Frank), Сен Санса (Camille Saint-Saëns), Листа (Franz Liszt), Вагнера (Richard Wagner) и других, а „нове“ Туркиње често и саме компоњују поред тога што изводе дела великих композитора. У богатој европској библиотеци *разочараних* налазимо поезију Бодлера и Верлена (Paul Verlaine), романе Александра Диме Оца (Alexandre Dumas Père), филозофију Канта (Immanuel Kant), Шопенхауера (Arthur Schopenhauer) и Ничеа (Friedrich Nietzsche), као и дела Дантеа (Dante Alighieri), Бајрона (George Gordon Byron) и Шекспира (William Shakespeare) које су Лотијеве јунакиње читале у оригиналу, јер су поред француског сасвим природно научиле енглески, немачки и италијански и биле су образованије и просвећеније него што је половина француских госпођица њиховог друштвеног статуса (ЛОТИ 1906: 32).⁴ Знање страних језика, поглавито француског, младим девојкама не омогућава само читање белетристике у оригиналу или пуку међусобну комуникацију и комуникацију са гувернантама и странкињама, већ оно (ре)формира начине мишљења, понашања и опхођења који се опиру традиционалном васпитању добијеном од мајки и бака. Тај дубоки генерацијски јаз старих и нових подвлачи Пјер Лоти (1906: 31, 33): „између мајке и кћери зјапи понор од најмање два века – толико брзо данас напредује Турска“, док између баке и њених унука „амбис неразумевања остао је апсолутно непремостив.“

Поврх тога, знање француског језика *разочараних* није само у функцији просвећености, читања књижевности, страних часописа и новина, изграђивања европских манира или друштвене дистин-

⁴ У овом „признању“ свакако треба подвући Лотијеву „објективност“, то јест неоптерећеност предрасудама и стереотипима о супериорности европских нација над другима (овде: припадницима турске, исламске културе) који неретко много боље и подробније познају основе западне културе и цивилизације. Шатобријан и многи други „оријенталистички“ настројени писци овако нешто не би написали.

гвираности, већ оно им омогућава и „илегално“, тајно дописивање о осетљивим питањима као што је настајући женски покрет за ослобођењем из харема (Лоти говори о „феминистичком крсташком походу“, *croisade féministe*), дакле једно лукавство које онемогућава „старе“ да их разумеју и контролишу, ако би којим случајем дошли у посед компромитујуће преписке.

Најзад, њихово европско образовање подразумевало је језик (француски, али и немачки и енглески), говор и писање, манире и наравно – романе који спадају у најопаснији вид идеалистичког егзотизма. Романтичарска опијеност главних јунакиња, то јест њихова заведеност романескном илузијом потврђује се у више наврата у роману. На пример, Џенана се у једном тренутку заноса видела као вереница дугокосог ратника (уместо капетана Хамди-беја за кога ће се удати сутрадан) који живи у замку на висовима, у тамни облака изнад велике трагичне реке: „чула је симфонију старих легенди и времена, у дубинама шума Севера...“ (ЛОТИ 1906: 47). Тиме смо се са чаробног Истока још једном вратили у типичне слике западног романтизма којих се Лоти наравно никад није ослободио.

Из свега што је до сад речено, можемо закључити да тековине окциденталне цивилизације креирају језички, књижевни и културни хабитус Лотијевих јунакиња на много јачи и ефектнији начин него што је то чинила домаћа, турска, односно оријентална култура према којој изворне оријенталке и нове идеалисткиње имају изричит отклон, јер је пре свега везују за тиранију очева и мужева. Отуда су се у њиховој недовољно критичкој свести паралелно развијале и сукобиле *франкоманија* и *туркофобија*, или другим речима идеализација алтеритета и презирање идентитета. То интеркултурно прожимање са Западом, поготово са француском цивилизацијом, реализује се на више нивоа: од свакодневног живота (собе, хаљине, мода, манири), преко усмене речи француских гувернанти и међусобне комуникације на француском, до књижевно-уметничких узлета у музици, поезији и романима. Полифоновост овакве медијације гарантује висок степен идеализма чије ће жртве постати три младе Туркиње. Роман Пјера Лотија остаће да *фиктивно* сведочи о њиховој *стварној* несрећи која је била узрокована неугасивом чежњом за егзотизмом Запада и то баш тог Запада чија је књижевност почивала на оријенталном егзотизму.

Закључак

Нашом имаголошком анализом романа *Разочаране* показали смо комплексност и разноврсност Лотијевог егзотизма који је био суштинско обележје његовог личног и књижевног идентитета. Парадигматичне и (пре)раскошне слике романтичарског егзотизма наслеђене још од Шатобријана и Игоа у Лотијевом роману нису само плод моћне имагинације и ентузијазма, нити су резултат пуког епигонства, већ су оне пре свега одраз аутентичног самоизграђивања једног пустоловног бића које своје потенцијале искоришћава до максимума. У том космополитском егзотизму Лоти симболично проналази и потврду свог националног идентитета, јер његова геопоетичка уобразиља јасно увиђа дубинске аналогije између слика детињства и родног краја и новостечених слика и импресија са далеких путовања. С друге стране стоји стварност Истока: у савременом турском друштву настају промене, а у савременим турским харемима присутна је висока култура и велика патња младих Туркиња које, одгајане и образоване *à la française*, задојене књижевношћу и филозофијом европског романтизма, у својој уобразиљи идеализују удаљене крајеве Запада да би на крају постале жртве и својих илузија и ригидног друштвеног уређења. На крају, овај роман Пјера Лотија изванредно показује како се интеркултурно посредовање на реверзибилној релацији Исток–Запад реализује у најразличитијим видовима, пре свега у емпиријском (Лотијева путовања, утисци, травестије) и дискурзивном, то јест рефлексивном виду (језичка, књижевно-уметничка и филозофска медијација). Стварност и књижевност овде постају неразлучиви, а Лотијева романескна фикција за читаоца постаје *стварнија, истинитија*, и *смислом племенитија* од његових светских авантура.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БАРТ 1972: Barthes, Roland. „Pierre Loti: *Azyadé*.“ *Le degré zéro de l'écriture suivi de Nouveaux essais critiques*. Paris: Seuil, 1972, str. 170–187.
- НОВАКОВИЋ 1981: Novaković, Jelena. „Pjer Loti.“ *Francuska književnost* knj. 3/I, Beograd, Sarajevo: Nolit, Svjetlost, 1981, str. 283–285.
- ПЕТИ 1968: Petit, Karl. *Le Livre d'or du Romantisme*. Limbourg: Marabout Université, 1968.
- ТОДОРОВ 1994: Todorov, Cvetan. „Loti.“ *Mi i drugi. Francuska misao o ljudskoj raznolikosti*. Preveo Branko Jelić, Beograd: Biblioteka XX vek, 1994, str. 297–310.

ИЗБОРИ

ЛОТИ 1906: Loti, Pierre. *Les Désenchantées. Roman des harems turcs contemporains*. Paris : Calmann-Lévy Éditeurs, 1906.
< <http://archive.org/stream/lesdsenchant00lotiuoft#page/n7/mode/2up> > [24.01.2017.]

Vladimir Z. Đurić

L'EXOTISME ROMANTIQUE DANS LE ROMAN *LES DÉSENCHENTÉES* DE PIERRE LOTI

Résumé

Cet article examine les formes diverses de l'exotisme qu'on peut repérer dans le roman *Les Désenchantées* de Pierre Loti. L'œuvre littéraire de Pierre Loti comprend maints romans inspirés de l'exotisme « mondial » vu que cet officier de marine et membre de l'Académie française a parcouru le monde entier en transposant ses impressions pittoresques dans ces romans. Notre but sera de dégager toute la richesse et la diversité de l'exotisme littéraire lotien en nous référant à un seul roman dont le décor est la ville d'Istanbul – lieu de prédilection de Pierre Loti. Ceci dit, nous allons mettre en œuvre le procédé imagologique et comparatif, à savoir le fonctionnement des images de l'Orient et de l'Occident créées dans l'imaginaire de l'écrivain français ainsi que dans celui de ses personnages fictifs. Outre l'exotisme, nous allons montrer que l'érotisme et l'égoïsme de Pierre Loti détiennent un rôle important dans sa création romanesque. Finalement, la littérature et la réalité s'y entrecroisent tout le temps de sorte qu'il devient impossible de les discerner clairement, tel est le pouvoir de l'imaginaire créatif et de la fictionalisation littéraire.

Mots-clés : exotisme, romantisme, images de l'Orient et de l'Occident, littérature et réalité, imagination, fiction romanesque, Pierre Loti.